

jekata koji ih misle; a nije manje ni to da razmatranje tog života i racionalnih očevitnosti koje su njemu svojstvene može da ima uticaj na organizaciju i razvoj samih nauka. Perspektiva dobrog življenja i dobrog umiranja u zajednici *φιλία* može doprineti tome da naučnik, čovek naučne racionalnosti takođe bude mudrac, to jest, kratko i jasno, čovek onijentisan racionalnošću, čak i kada se bavi jedino naukom.

Moguće je da bi ovo razmatranje moglo da okonča dvoboj, koliko strastan (koliko i jalov, između naučne istine i religijske istine, koji je trovao kulturni život Zapada od srednjeg veka. Epikur nas uči da objašnjenja koja izlazu nauke ne bi mogla da protivreče religijskim istinama, pošto ona pripadaju različitim ontološkim oblastima; da, prema tome, nema naučne istine koja može da ugrozi naše prvobitne očevitnosti o vlastitoj slobodi, o ostvarenju naše besmrtnosti u umiranju, i o obožavanje onoga što ličnici i zajednički život sadrže od božanskog.

Hrišćanstvo koje hoće da je univerzalno, katoličko, takođe je religija pobune, to jest protesta protiv sveta kakvo je dat; ta univerzalizacija i pobuna nastaju rastenjem protiv sleđenih oblika prošlosti: to je otkriće. Da bi se ostvarilo to rastenje u svojoj univerzalnosti, u sposobnosti protestovanja i svojoj prospektivnoj ortodoksiji, hrišćanstvo svakako mora da se obogati drugim načinima obožavanja, onim što su druge velike religije pokušavale i prenosile; ali ono, takođe, mora još da produžava svoj nedovršeni dijalog s kulturama koje su ga stvornile, jedna je hebrejska, druga grčko-latinska. Što se tiče ove poslednje, uputno bi bilo promisliti ne bi li platonovske i aristotelovske verzije hrišćanske potruke, koje su prevladavale u prošlosti, trebalo da budu upotpunjene i čak možda korišćene drugima u kojima bi Epikurova misao igrala značajnu ulogu.

Jedan od razloga koji su najviše doprineli da je epikureizam, uprkos poletu koji ga je sačuvalo tokom sedam vekova, ne isamo kao važeću filozofiju nego i kao način života, konačno bio pobeđen združenim neprijateljstvom akademičara, peripatetičara, stoičara, hrišćana i mnogih drugih, bio je njegov prezir moći, njegovog tvrdoglavost da se ne obrati u državnu religiju i da proglašio superiornost nad Državom ljudja koje ujedinjava *φιλία*. Epikurejske zajednice bile su helenska pučka zamena grčkog *polis*a koji su, peloponeski rat najpre a carska ekspanzija Makedonije kasnije, najizad uništili. Samodovoljan život, *adespotos*, koji se u njima praktikovao, isto toliko i bogovi koji su u njima bili obožavani, nisu mogli da posluže interesima moćnika epohe, budući suprotni imperativu pokornosti učvršćenim autoritetima²¹. Otuda ta žestina da se suzbiju Epikur i njegovi učenici i da se otklevetaju, o čemu nalazimo toliko svedočanstava u istonij²².

U tom smislu, Vrt²³ i filozofska racionalnost koja ga je nadahnjivala takođe su politički primer za naše vreme, osobito za one koji — ne podnoseći više osiromašen život, »opustošen«, prema izrazu Markuzea, a koji nameću moderni gradovi — traže nove odnose sa drugim ljudima i stvarima prirode, i koji vide istinski društvenu promenu u obražanju samog zajedništva, pre nego u osvajanju države, njenih moći i njenih prisila.

Mislim da je, na ovom planu takođe, za nas važno da slušamo i dobro razumemo Epikurovu reč.

Zeneva, avgust 1978.

NAPOMENE:

- ¹ V., npr., Sextus Emp., *Adv. Math.*, 9, 178; Origène, *Contra Celsum*, 4, 14; Philod., *De dis*, 3, str. 77, 78 i 80 (Diels, str. 67—68); kolek. 13, 36—9 (Diels, str. 36) kolek. 14, 4—6 (Diels, str. 37). Ciceron stvari izostrava u *De nat. deorum*, I, 44, 45 i 75; u ovom poslednjem odlomku čitamo: *sic in Epicureo deo non rem, sed similitudines esse rerum*. Napomenimo da svi ovi autori, kao i Lukrecije, ustaloni, pišu više stolecia posle smrti Epikura. V. odličan komentar Jeana Bollacka u tumačenju *Commentaires*, Paris, Ed. de Minuit 1975, str. 217—238, naročito str. 225—227. Ovo tumačenje potvrđuje da su »bogovi viđeni misliju«.
- ² V., npr., Lucr. II, 257—58 i 289—93. Ciceron posmatra ovo objašnjenje kao *res ficta pueriliter* u *De*

nat. deorum, I, 69; ali on mu ipak pripisuje vrednost u *De fato*, I, 23. On se ponovo nalazi u Diogena iz Oenoe, paragr. 33 (Chilton) Većina Epikurovih tumača smatraju ga važećim, a Cyril Bailey čak uspeva da izrazi prepostavku da je ono verovatno bilo iskazano u onome što je danas praznina na početku 43. str. *Pisma Herodota* (Epikurus, *The Extant Remains*, Oxford, At the Clarendon Press, 1926, str. 24 i 186) V. ono što kažu J. Bollack, M. Bollack i H. Winzmann, u *Pismo Epikuru*, Paris, Ed de Minuit, 1971, o prenošenju Epikura, koje ne može verovati da je on »rekao bio nešto drugo a ne ono što se govorilo da je bio rekao i što je ono nastojalo da ga nateru da kaže« (str. 20). V., takođe, o pripisivanju *clinamen principium* Epikuru, izd Russell M. Ceer, *Epikurus: Letters, Principal Doctrines and Vatican Savings*, The Library of General Arts, Bobbs-Merrill, 1964, str. 12, nap. 17. V. dodatak pod naslovom »La dottrina epicurea del clinamen« u knjizi Ettorea Bignonea, *L'Aristotele perduto e la formazione filosofica di Epicuro*, Firenze, La Nuova Italia, 1973, vol. II, str. 408 i 456.

³ Shortly before his death, piše J. M. Rist, Epicurus penned a somewhat theatrical letter to Idomeneus, as an ethical testimony and to promote his own brand of immortality... (Epikurus, *An Introduction*, Cambridge, At the University Press, 1972, str. 12—13). Zanimljivo, autor se u svojoj knjizi više ne vraća na ovaj predmet. Naprotiv, mišljenje da se duša raspada s telom on pripisuje Epikuru (str. 80). Većina tumača tvrdi da Epikur, u skladu sa svojim materijalističkim monizmom, napušta svako verovanje u ličnu besmrtnost. V.: William Chase Green, *Mora: Fate, Good and Evil in Greek Thought*, Cambridge, Ma., Harvard University Press, 1948, str. 283; (v. str. 277).

⁴ Dijalog *Axiochus* pripisuje ovo tvrđenje Prodiuku (369b—c—D84—B—9), ali savkako je sumnjivo da li ovaj tekst ide ispred onog što će biti Epikurova misao ili, naprotiv, ne čini drugo nego ga ponavlja. V., povodom toga, Bohdan Wiśniewski, *L'influence des sophistes sur Aristotele, Epicure, Stoiciens et sceptiques*, Archiwum Filologiczne, Wrocław, Warszawa, Krakow, 1966, str. 24—28.

⁵ *Oppere*, Firenze, G. Einaudi, 1960 (2. pregledano izd., 1973), br. 1056 i 697, str. 326—27.

⁶ Str. 571, nap. 15.

⁷ Prepoznajemo ovde pitagorejsku temu koja povezuje granici sa savršenstvom. V.: W. Chase Green, nav. delo, str. 302 i 411; *Gorg.*, 492d—494d.

⁸ V.: J. M. Rist, nav. delo, str. 46—52.

⁹ Prvo razlikovanje razdvaja prirodne želje od onih koje Epikur smatra praznim ili zaludnim. Ove poslednje nas upućuju na sud drugih, takva je ona o postizanju počasti ili pohvala (G. m. 29, V. s. 20); pošto su suprotne ontološkom statutu *πρόβήμας*, Epikur im dodeljuje niže mesto u svojoj klasifikaciji. Među željama koje on zove prirodnim ima onih koje nisu nužne i drugih koje to jesu: među poslednjima, njihova nužnost može da bude orijentisana ka samom životu, to jest, ka ravanju našega vremena; ili da bude namenjena, tome da se izbegnu patnje tela; ima, nažalost, onih koje su nužne za blaženstvo (D. L., X, 127, 9—14; G. m. 29; V. s. 20). Odlomak koji sledi čini se zaista naznačava da se ovo razlikovanje podudara s hijerarhijom: očigledno je makar da svaka prirodna i nužna želja treba da bude zadovoljena, osim ako je njeno zadovoljenje prepreka onom koje je traženje blaženstva (isto, 128, 1—6). O ranijim slučajevima, u Platona, razlikovanja između želja nužnih i ne-nužnih v. *Rép.*, 558de.

¹⁰ D. L., II, 87, 5—8; X, 136, 1—3. *Eth.* i *Nic.*, 115a 15—19. Uprkos činjenici da Aristotel ne imenuje Kirenjane, referencija na njih smatra se izvesnom. V.: *Diog. L.*, II, 65 i dalje; Burnet, *Early Greek Philosophy*, London, 3. izd., 1920, i autori koje navodi J. Tricot u svom izdanju *Ethique à Nicomaque*, Paris, Vrin, 1972, str. 369, nap. 3. V., takođe, Ettore Bignone, nav. delo, sv. I, 643 i dalje, naročito str. 653.

¹¹ Isto, 115b 21 i dalje.

¹² V.: G. m. 8 i 9; V. s. 50. V.: Carlo Diano, »Note Epicuree« u *Studi italiani di filologia classica*, 12, 1935, str. 245 i dalje; »La psicologia d'Epikuro e la teoria delle passioni«, *Giornale critico di filosofia italiana*, 1940, str. 159. Ph. Merlan, *Studies in Epicurus and Aristotle*, Wiesbaden, 1960, str. 7—10 i 19—24.

¹³ Epikur nastavlja i privodi kraju rad pročišćavanja — demitologizacije — religijske tradicije zajedničkog preduzet od grčke filozofije. Da je taj zadatak podrzumevao mnoge opasnosti, sudbina koju je snosio Protogora, izgnan i čiji su radovi bili spaljeni, ovo dobro potvrđuje. To je ono što objašnjava odlomak u kojem Epikur prebacuje na svoje osporavaoce optužbu za asebiju (D. L., X, 123, 13—15).

¹⁴ *Diog. Oen.*, frag. 52, kolek. 4,5 — Chilon (Arigheiti, *Opere*, Epistularum fragmenta, 65, str. 399—401).

¹⁵ D. L., X, 124, 10—15; 126, 4—6.

¹⁶ To je ono što objašnjava dobar broj zabluda o Epikuru, a naročito zabludu Dantea, koji, umesto da ga smesti u *Limbus patrum*, s ostalim nehrišćanskim filozofima, namenjuje mu naročito strog postupak smeštajući ga, u šestom krugu *Pakla*, s jerećima, zato što je poricao da duša može da nadživi telo (*Inferno*, X, 13—15 i 52—72; v. napomenu ovom poslednjem odlomku u izdanju *La Divina Commedia*, kritičkom tekstu Italijanskog danteovskog društva, Milano, Ulrico Hoepli, 1958, str. 77).

¹⁷ *Adv. Col.*, 17, 1117BC, str. 141 US. V.: William W. Goodwin, *Plutarch's Moral*, Boston, Little, Brown and Co., 1878, sv. 5, str. 360.

¹⁸ V.: Olof Gigon, *Der Ursprung der griechischen Philosophie*, 2. izd., Bäle, Schwabe et Cie, 1968, gl. I.

¹⁹ V.: Plut., *Quaest. conv.*, VIII, 10, 2, str. 734F (Democr. A77—79); Sext. Emp., *Adv. Math.*, IX 19 (Democr. B116). O ovom pitanju Lukrecije izgleda mnogo bliži Demokritu nego Epikuru, v. 1199 i dalje, iz njegove pesme.

²⁰ Što Emedokle ponavlja, potvrđujući nemogućnost za ono što jeste da bude uništeno (B12).

²¹ V.: Benjamin Parrington, *The Faith of Epicurus*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1967, str. 16—17. V., takođe, Uvod od E. Bignonea u *Epikuro-Opere, frammenti, testimonianze sulla sua vita*, Roma, »L'Erma« di Bretschneider, 1964, str. 11.

²² V., povodom ovoga, Ettore Paratore, *L'epicureismo e la sua diffusione nel mondo latino*, Roma, Ed. dell'Ateneo, 1960, str. 15.

²³ Vrt — Epikurov vrt (prim. prev.).

S francuskog preveli:
G. Stojković-Badnjarević
A. Badnjarević

dve pesme

eftim kletnikov

PAD TVRDAVE

Čitavog leta jurišala je konjica na tvrđavu a mrak se ipak vjorio u činijama i voću na gozbi ovog čvrstog grada.

O bio je to dan kada su umesto suda napulka usta onoga koji je digao zdravicu krupnim rećima i koji je osećao da je taj guiljaj vina pretežak za čaše stolecima u čemer-kamenu prevrvaio — da bi sačekao trenutak: mesto suncu biće slavljjenik senke u krvi.

Čitavog leta jurišala je konjica na tvrđavu i modri bokal neba bio je rasećen uzdasima branioca u podne, dok je knez podizao svoju bol nad prezelim stablom u bašti i stvarao mesečevo oko za tugu da oplakuje budući pejzaž kneginje: »Oh, zanosna dolina pijane i zvonke pesme hoće li dugo mutiti izvor bele mi strasti oni koji imaju krvavo srce u lovuu.«

Nebo i livade imali su modri poljubac

na usnama i vetrovi su ljubili usamljenu kolibu na brdu kada je galop konjice dodirnulo dno leta i kada pada senka na sivim ćelima branilaca, a oni koji su jurišali nisu znali da je tvrđava već davno načeta bila i da potporni kamen svom težinom pritiska srca njenih graditelja. Oni nisu znali da će ptica koja će iz tog kamena, kada se raspukne, izleteti i da će pesma jata koje će se izleći slaviti samo podvig poraženih, olistalu im ranu usred gorocvetnih poljana.

AVGUSTOVSKA

Hoću li moći da pobegnem niz šljivik ispod poludelih mreža munja među papratima i rosama kada grom put pokazuje a korenje osluškujе govora pokošenih stabala. Majko moja hoću li moći da probudim ovu beskućnu svetiljku što tiho sniva među opalim plodovima sivoga avgusta dok joj koprenu kite andeli i zvezde kada nesvesno bđim nad sudbinom ljubljenog deteta što ga je topla privla na raskopčane grudi. O, hoću li moći da odem a da je ne probudim na bujnim grudima leži joj mrtvo skitničko cveće

tri žarčica kao tri presahea izvora tri boli i mnogo ljutih rana. Hoću li moći da odem niz padinu niz baštu

kada korenje osluškujе govora pokošenih stabala.

S makedonskog preveo
Tomislav Stojanović

tri pesme*

tomaž šalamun

UZVIK

Čuje se uzvik
po hodnicima bežigradske gimnazije.
Ukrali su mi dres!
Obesio sam ga
još jutros u 7,45,
razmišljao sam o NATO paktu.
Setio sam se da nakon škole
moram telefonirati
servisu, bez dresa
ne mogu.
Čuje se uteha
po hodnicima bežigradske gimnazije.
Ukrali su ti dres,
pa šta!

SLIKE

I

Uspuzao sam se na štednjak,
pa sam sišao dole,
otišao na sanduk s ugljem,
i pošao prema ormanu.
Jeo sam obema rukama
uprkos tome što sam za pokrete
koristio obe ruke.
Zasukao sam se i pogledao
domaćina u oči.
Stanovao je u tremu.
Bio je proleter.
Njegov ormar bio je smeđ.
Njegovo je lice bilo tajanstveno.
Kocke su bile po čitavom prostoru.
Tube, šlemovi i ostaci
riblijih konzervi
bili su delovi aparature koja je ostala
kao dokument.

II

S logikom kuge udružuju se
carevi. To je bila
opomena. Ljubomornima je
odgovornost bedem, belima
čvrstina.
Veče sam najpre doživljavao
kao pritisak na mozak,
sve dok se čelije s okom
ne upraviše tamo gde
počeše disati tako da sam
mogao proći kroz zid
a da uopšte nije bilo važno
šta se događa
s materijom. Prozori — kvadrati —
otvorili su se za tečnost i
beskraj

Sa slovenačkog preveo
Vojislav Despotov

* Iz knjige Zvezde, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1977.

tišina

ilija bratić

Grešan sam tišino noći! Nemi prostori
daljina vezuju moje oči, nada mnom cvet
sunce i ptica vetra.

Čujem mudrovanje tvoje moći.
Već dolazim ti zalutalim tragom svetla.
Opstojanjem da dodirnem vreme.

Ti mi iz sna skačeš. Čuti, pokaži zrela me-
sta i kristal tame, možda su tvoji dani is-
kreni.

Ozbiljan je moj boravak u tom međuvre-
menu.

Neznan po tvom prostoru lutam, dva me
glasa brane od svetla.

Ponoćno sunce hrani horizonte.

možda u tridesetoj

nedeljko mamula

GRMLJE

Okrenut zidu
Lagano dodiruje rukom
Grube lanene košulje
Kao mreže

Trčeći uz stepenište
Stresa papuče s nogu

Bos u potkrovlju
Sedi pred ogledalom
Zauzet negovanjem brade

(Sa svih strana
Zveket vetra)

Iz daleka dolazi
I raste oko njega
TISINA
Nešto neljudsko
Pritiska ga
I gura
Svom snagom
Niz stepenište
Lomi ga
Pojas mu pršti
Kao staklo zimi
Magle mu se oči
Dok plače
Pušta korenje
Duboko u zemlju

Mnogo godina kasnije
Nećete tu naći
Ni kuću ni pepeo
Samo grmlje
Samo grmlje

MOŽDA U TRIDESETOJ

Uspravan
U gnezdu ljubavi
Gradi
Gnezdo zaborava
Prostor sna
Priziva
Plamen
Preplavljuje slovima
Mesec
Je oduvek
Ista suza
U letu
Mrtve su
Reči
Koje ne poznaje...

VREME JE GLAVA!

(Teška kao olovo)

Možda u tridesetoj
Upoznaće
Blaženstva munje (noža)
Istinu
Nikada više

grad od pjene

mila železnjak

Jedan grad od pjene,
pjenušav grad pulsira mojim žilama.
To više nisu ulice.
Zakrvavljen otkucaj vremena
koji se u me uselio
diše širokom trakom ravnice
budnoću svojih stanovnika.
Mali zeleni mravi halapljivo navale
na lomnost nezaštićenih vena
i krv se razli,
preplavi male zelene stanovnike.
Svaki otkucaj bila izbacuje
na površinu gomile davljenika.

Čujem tvoj glas
to je odjek mojih riječi,
fluorescentni trag
u mračnoj noći
udaljuje se od ove
nijeme tvrđave
u kojoj stojuje neizvesnost.
Dok odzvanja zavravljena praznina
u hladnoći ovih odaja
izgrađenih na pola puta do vječnosti,
ti si samo ovaj gluhi, tjeskobni mrak
zatočen u raspuklini šupljeg dna noći.

dve pesme

ivan tijan

U KAFANI KRAJ STAROG MOSTA U MOSTARU

Na vratima stoji BATLAK NIJAZ
Uđe Fata u magazu sama
Odzvanja u kamenu

Sjedim na starom mostu u Mostaru
i gledam u bistru, brzu Neretvu
zalud tražeć Eminu i Daru

Oslonjen na kamen
razmišljam kakvi li su izgledali neimari
koji su savili ovaj kameni luk
s jedne na drugu obalu
zašto li je Fata ušla u magazu sama
i zašto uvijek mora Mujo za njom ući
i zamandalit vrata
tko zna dokle bih sanjario
kraj prozorčića s pogledom na most i rijeku
da nije prišla Fata
i tražila da platim kafu

Nikad Fata neće saznati
što sam tražio u kamenu
zagledan u Neretvu
kao u svoju krv.

OZNAČAVANJE POZNATIH STVARI M. N.

More je plavo
i tamno katkad
trava je zelena
noć mračna
smrt nepregledna
vatra je vatra
a moja ruka
pusta na stolu